

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Монографія

*Присвячено 15-річчю
психолого-педагогічного факультету*

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2019

З М І С Т

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	5
------------------------	---

РОЗДІЛ 1. Особистісний та соціальний виміри психологічної безпеки молоді

1.1. Взаємозв'язок соціально-психологічної безпеки та толерантності молоді (<i>А. Г. Скок</i>)	7
1.2. Психологічна безпека як фактор особистісного благополуччя (<i>Т. В. Данильченко</i>)	19
1.3. Психологічна безпека дітей та молоді у сімейному середовищі (<i>Ю. В. Примак</i>).....	34
1.4. Емоційні особливості рольової віктимності молоді (<i>С. П. Дерев'янка</i>).....	48
1.5. Соціальні страхи сучасної молоді (<i>Л. О. Ляховець</i>)	60
1.6. Соціальні уявлення молоді про безпеку та небезпеку (<i>М. А. Дроздова</i>).....	78
1.7. Вплив новин у ЗМІ на психологічну безпеку студентської молоді (<i>А. О. Лісневська</i>).....	100
1.8. Проблеми інформаційно-психологічної безпеки молоді в Інтернеті (<i>М. М. Махній</i>).....	115
Література до розділу	137

сприяє ефективному досягненню студентами цілей навчання) та певні матеріальні умови для комфортної життєдіяльності.

1.7. Вплив новин у ЗМІ на психологічну безпеку студентської молоді

Людина живе в світі, що постійно змінюється. І це вимагає від неї постійного орієнтування у просторі соціальної реальності. Для того щоб пристосуватися до мінливого світу й реалізувати свої цілі і потреби, людині необхідно мати внутрішню цілісність, певний ресурс опірності несприятливим впливам, що дозволило б їй не лише опанувати складні життєві обставини, але й перетворити труднощі на перспективи своєї життєдіяльності. Цю здатність особистості уособлює таке явище як психологічна безпека, яка зумовлюється психічними властивостями людини, соціальними умовами її життя та взаємодією із соціальним оточенням.

Психологічна безпека особистості – це один із проявів психологічної безпеки загалом. Існують різні погляди щодо сутності цього соціально-психологічного явища. Найчастіше психологічна безпека особистості постає як базове переживання захищеності, що забезпечує цілісність особистості як активного соціального суб'єкта [Вербина, 2013], здатність зберігати сталість у середовищі з мінливими параметрами [Баєва, 2013], захищати життєво важливі інтереси особистості від внутрішніх і зовнішніх загроз [Бубнова, 2015], будувати своє життя в контексті єдності з навколишньою дійсністю [Зинченко, 2011]. Водночас психологічна безпека особистості є специфічною мірою стабільності психічного стану людини, яка неминуче зазнає психотравмуючих впливів протягом життя. У такому розумінні психологічна безпека являє собою мобілізатор ресурсів психіки людини в екстремальних ситуаціях, в умовах невизначеності й нестабільності [Донцов, 2015]. Саме цей аспект психологічної безпеки особистості становить особливий інтерес при вивченні життєдіяльності людини в умовах інформаційного суспільства.

Відомо, що інформаційний простір здатний суттєво порушувати психологічну безпеку як окремої особистості, так і всього суспільства. Виступаючи посередниками між аудиторією і дійсністю ЗМІ часто стають для людей єдиним джерелом отримання нової інформації про те, що відбувається в світі, країні, регіоні проживання. Звертаючись до ЗМІ, люди розраховують на більш-менш достовірне висвітлення подій. Водночас ЗМІ подають повідомлення відповідно до технічної специфіки їх функціонування. Відомо, що існують певні вимоги щодо часу, простору, розміру подачі повідомлень для кожного ЗМІ. Крім того, існує ряд критеріїв, на підставі яких журналісти оцінюють, чи варта та або інша подія того, щоб стати новиною. Як наслідок, до блоків новин потрапляють лише ті події, які відповідають таким критеріям, як наявність головного героя, зв'язок з відомими людьми, боротьба інтересів, несподіваність, міра відхилення від загальноприйнятих норм, правдоподібність, стислість, значущість тощо [Зинченко, 2011; Харрис, 2002]. Все це призводить до того, що ЗМІ підсилюють драматизм подій, загострюють конфлікти, які містяться в них, транслюють аудиторії сильні емоції. Розвиток технологій мас-медіа лише підсилює можливості ЗМІ вражати аудиторію новими подробицями подій. Прямі ефіри, «миттєвість» надходження повідомлень в інформаційний простір призвели до того, що аудиторія стає більш чутливою до новин, які надходять до неї через ЗМІ, та схильна більш глибоко проживати ті події, що висвітлюються в них.

Процес травматизації психіки людини внаслідок переживання події, в якій сама людина не бере участі, але про яку вона дізнається через ЗМІ або міжособове спілкування розкриває явище резонансної травми. Відповідно до сутності резонансної травми, жертвами психотравмуючої події можуть стати не тільки її безпосередні учасники, але й всі інші люди, які дізналися про неї, і в яких вона спричинила емоційний відгук. Детальним вивченням вторинної травматизації аудиторії ЗМІ займаються фахівці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, які обрали новий об'єкт дослідження – явище медіатравми. Медіатравма визначається ними як окремий вид психотравматизації в інформаційному суспільстві,

джерелом якого є діяльність ЗМІ [Плетка, 2017], внаслідок чого порушуються функції і цілісність психіки, почуття безпеки індивіда і натомість виникають почуття тривоги, жаху, безсилля [Вознесенська, 2017; Федоришин, 2017].

Вивчаючи вплив телевізійного контенту на емоції студентів В. Шебанова виявила, що перегляд телевізійних передач спричиняє в них цілий спектр емоційних переживань. Так, більшість телевізійних програм (новини, соціально-політичні, кримінальні передачі, навіть деякі розважальні програми й телесеріали) викликають у респондентів ряд негативних емоцій. Зокрема, перегляд новин спочатку викликає інтерес, а потім, залежно від змісту, – байдужість, роздратованість, гнів, тривогу, неповноцінність, сором. Водночас позитивні емоції викликають пізнавальні і музичні передачі, спортивні програми, комедійні телесеріали [Шебанова, 2017].

О. Плетка розкриває механізм вторинної травматизації психіки людини повідомленнями із мас-медіа: людина проживає подію, щодо якої ЗМІ надають неповну, мозаїчну інформацію, а її лімбічна система заповнює відсутні логічні ланки фантазійними, ілюзорними елементами, які розпізнаються свідомістю як справжні. Як наслідок, *«внутрішнє промальовування події набагато яскравіше, страшніше, ніж процес проживання самої події, адже подія закінчилася, а в ілюзіях може тривати скільки завгодно часу, обростаючи новими подробицями, що руйнують психіку»* [Плетка, 2017]. Отже, людина повертається думками до події знов і знов, спираючись на свої уявлення про неї, які є для неї такими ж правдоподібними, як і сама подія.

Для того щоб розкрити, які психічні властивості сприяють збереженню почуття захищеності особистості в умовах кризової ситуації, що склалася наразі в Україні, було проведено емпіричне дослідження на базі вивчення студентства. Оскільки в інформаційному суспільстві основним джерелом надходження нових повідомлень про події в навколишній дійсності є ЗМІ, було вирішено дослідити, як студентська молодь сприймає новини із ЗМІ та як ці новини впливають на психологічну безпеку особистості студентів. Виходячи з того,

що психологічні безпека особистості – це складний феномен, який пронизує когнітивну, емоційну і поведінкову складові особистості, було відібрано психодіагностичний інструментарій, який мав охопити ті психічні властивості, які визначають гнучке пристосування особистості до реальності.

В емпіричному дослідженні, яке було проведене навесні 2018 р., взяли участь студенти 3-го – 6-го курсів Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (n=120 осіб). Для того щоб з'ясувати, з яких каналів студентська молодь отримує новини, наскільки вони є інформативними для неї і наскільки вона їм довіряє, як часто вона звертається до ЗМІ для отримання новин була розроблена спеціальна експрес-анкета. Для того щоб розкрити зміни, які відбуваються в емоційній сфері студентів після сприймання новин із ЗМІ, була використана Шкала ситуативної тривожності Ч. Спілбергера–Ю. Ханіна. Крім того, студентів просили дати відповідь на запитання *«Чи підвищується у Вас відчуття небезпеки після того, як Ви дізналися про новини із ЗМІ?»* за допомогою 10-тибальної градуальної шкали, де 1 – «ні, відчуття небезпеки не змінюється» та 10 – «так, відчуття небезпеки просто зашкалює». Для визначення особистісних властивостей студентської молоді, її глибинних уявлень про світ і про себе, стратегій копінг-поведінки в стресових ситуаціях були використані Індивідуально-типологічний опитувальник Л. Собчик, методика «Шкала базисних переконань особистості» (адаптація М. Падун і А. Котельникової) та методика «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях» С. Нормана, Д. Ендлера, Д. Джеймса, М. Паркера.

Аналіз відповідей на запитання *«Чи підвищується у Вас відчуття небезпеки після того, як Ви дізналися про новини із ЗМІ?»* показав, що лише 17,5% опитаних респондентів відмітили, що в них не підвищується відчуття небезпеки після сприймання новин із ЗМІ. Інші 82,5% респондентів зазначили, що в них зростає відчуття небезпеки після того, як вони дізнаються про новини із ЗМІ. Серед цих респондентів 33,4% вказали на незначне підвищення відчуття небезпеки (2 та 3 бали за 10-тибальною оцінною шкалою), 28,2% – на помірне підвищення (4 та 5 балів), 20,9% – на значне підвищення (від 6 до 9 балів). Отже, як бачимо, новини в ЗМІ є джерелом

порушення внутрішньої стійкості особистості, її здатності зберігати цілісність, захищеність, почуватися в безпеці, вироблювати стратегію безпеки власного життя.

Відповідно до отриманих результатів, студенти були розділені на три групи залежно від рівня відчуття небезпеки (низький, середній, високий). Надалі аналіз результатів було здійснено через порівняння відповідей студентів цих трьох груп, що дозволило розкрити тенденції щодо отримання ними новин із різних каналів та їх емоційного реагування на них.

На запитання *«Які канали інформації є для Вас джерелом отримання новин?»* можна було обрати декілька варіантів відповіді. Виявлено, що незалежно від того, чи змінюється у студентів відчуття небезпеки після сприймання новин, чи ні, вони віддають перевагу одним і тим же каналам отримання повідомлень про події у світі та в регіоні проживання. Так, більшість опитаних студентів отримують новини через такі канали, як соціальні мережі (84,2%), сім'я (69,2%), друзі (68,3%), сайти новин в Інтернет (67,5%). Менше половини опитаних студентів звертаються до таких каналів, як телебачення (45,8%), одногрупники (42,5%), колеги по роботі (12,5%), преса (13,3%), випадкове оточення (12,5%), радіо (11,7%). Аналіз відсоткових співвідношень по всім трьом групам студентів дозволив розкрити особливості вибору студентами кожної групи каналів отримання новин.

Встановлено, що студенти з високим рівнем відчуття небезпеки частіше звертаються до телебачення і радіо для отримання нових повідомлень, ніж студенти двох інших груп. Але так само, як і інша студентська молодь, вони орієнтовані передусім на отримання новин через Інтернет, а саме – від інших користувачів соціальних мереж та через сайти новин. Отже, вони дізнаються про новини переважно з тих ЗМІ, які використовують різні аудіо- й аудіовізуальні засоби, що може суттєво впливати на їхні емоції, почуття, оцінювання ними інформації. Відповідно, це може підвищувати в них навіюваність і некритичність при сприйманні нових повідомлень. Також студенти цієї групи отримують багато новин від безпосереднього соціального оточення (члени сім'ї, друзі, одногрупники). Навіть випадкове оточення час від часу

стає джерелом новин для студентів цієї групи. Отже, близькість і усталеність зв'язків із соціальним оточенням також може позначатися на сприйманні й оцінці студентами цієї групи нових повідомлень, оскільки отримання людиною нової інформації опосередковане її спілкуванням у тих або інших референтних групах.

Студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки загалом менш активні в отриманні новин із різних каналів, ніж студенти двох інших груп. Вони рідше звертаються як до традиційних ЗМІ, так і до свого безпосереднього соціального оточення для отримання нових повідомлень. Хоча, так само як і для студентів інших груп, основним джерелом новин для них є соціальні мережі, сім'я, друзі, сайти новин в Інтернет. Єдина відмінність – вони трохи частіше звертаються до друкованих видань, ніж студенти двох інших груп. Але оскільки преса не є популярним ЗМІ серед студентської молоді, навряд чи можна припустити, що це суттєво впливає на їх обізнаність у подіях. Можливо, через те що їх безпосереднє соціальне оточення регулярно не поширює нові повідомлення, зростає роль випадкового оточення як джерела новин для студентів цієї групи.

Нарешті, студенти з середнім рівнем відчуття небезпеки займають проміжне положення між студентами двох інших груп за специфікою звернення до різних каналів інформації. Так само, як і студенти з високим рівнем відчуття небезпеки, вони активно отримують новини від свого безпосереднього соціального оточення (друзі, сім'я, одногрупники, колеги по роботі). Водночас вони рідше звертаються за інформацією до таких традиційних ЗМІ, як телебачення і радіо, що наближує їх до студентів із низьким рівнем відчуття небезпеки. Так само, як й інша студентська молодь, студенти цієї групи отримують нові повідомлення передусім від інших користувачів соціальних мереж та через сайти новин в Інтернет. На наш погляд, така специфіка в отриманні новин може призводити як до певної обізнаності в подіях, які відбулися або відбуваються, так і до більш емоційного та менш критичного ставлення до новин через те, що оцінка нових повідомлень викривлюється значущістю зв'язків із соціальним оточенням.

Коли респондентам було запропоновано прорангувати обрані ними канали інформації за критерієм інформативності, було виявлено, що для студентів усіх трьох груп найбільш інформативними каналами є соціальні мережі, сайти новин в Інтернет, телебачення, друзі; найменш інформативним каналом є радіо. Водночас студенти трьох груп надали різного значення інформативності таких каналів, як сім'я, одногрупники, випадкове оточення, проте через брак інформації про їхній спосіб життя важко пояснити встановлені відмінності.

Коли респонденти прорангувати обрані ними канали інформації залежно від того, наскільки вони схильні їм довіряти, було встановлено, що у студентів усіх трьох груп найбільшою довірою користуються такі канали, як сім'я, друзі, сайти новин в Інтернет, телебачення, найменшою довірою – преса. Цікаво, що студенти всіх трьох груп помірно довіряють повідомленням, які надходять із соціальних мереж та від одногрупників. Також було виявлено відмінності щодо довіри до деяких каналів: студенти з високим рівнем відчуття небезпеки більше довіряють радіо, а студенти з середнім рівнем – випадковому оточенню, ніж студенти інших груп. Враховуючи те, що студенти цих груп частіше за інших звертаються до зазначених вище каналів для отримання нових повідомлень, отримані результати є доволі очікуваними.

Відповідаючи на запитання *«Як часто Ви звертаєтесь до ЗМІ, щоб дізнатися про новини?»* студенти трьох груп продемонстрували полярність щодо регулярності отримання новин: вони або дуже рідко (не частіше, ніж один-два рази на тиждень), або дуже часто (кожен день, а то й по кілька разів на день) звертаються до ЗМІ за новими повідомленнями. І хоча не було виявлено значних відмінностей у частоті звернення до ЗМІ між студентами трьох груп, студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки звертаються за новинами до ЗМІ все ж таки дещо рідше, ніж студенти двох інших груп.

Отже, студенти всіх трьох груп знаходяться на перетині різних інформаційних потоків, але основним джерелом надходження інформації про події у світі та регіоні проживання для них є сайти новин в Інтернет і найближче соціальне оточення (сім'я, друзі), з яким вони мають усталені стосунки та

спільні інтереси. Більш широке соціальне оточення (користувачі соціальних мереж, одногрупники, колеги по роботі, випадкове оточення) також є джерелом нових повідомлень, але його вага в загальному потоці отримання новин є незначною хоча б через те, що інформація, яка надходить від нього, користується невисокою довірою серед студентів. Встановлено, що студенти трьох груп дещо рідше, порівняно із сайтами новин в Інтернет, дізнаються про новини через телебачення, проте висока довіра до повідомлень телебачення свідчить про впливовість цього ЗМІ у студентському середовищі. Водночас преса і радіо є такими ЗМІ, до яких студенти не тільки рідко звертаються за новинами, але й які не користуються особливою довірою серед студентів.

Аналіз частоти звернення студентів трьох груп до різних каналів отримання новин вказує на те, що загальний інформаційний потік у студентів із високим та середнім рівнями відчуття небезпеки є насиченішим, а можливо, й хаотичнішим, ніж у студентів із низьким рівнем відчуття небезпеки. Це пов'язано з тим, що студенти цих двох груп більш активні в отриманні нових повідомлень із різних каналів і дещо частіше дізнаються про новини через ЗМІ, ніж студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки. Водночас була виявлена специфіка в отриманні нових повідомлень студентами цих двох груп: якщо студенти з високим рівнем відчуття небезпеки більше орієнтуються на ЗМІ як на джерело новин, то студенти із середнім рівнем – на своє соціальне оточення.

З метою виявлення найбільш значущих психічних властивостей, які зумовлюють підвищення відчуття небезпеки у студентів після сприймання новин, було здійснено регресійний аналіз, де залежною змінною виступало відчуття небезпеки після сприймання новин, а незалежними – ситуативна тривожність як психічний стан, різні індивідуально-типологічні властивості, базисні переконання та стратегії копінг-поведінки особистості. У процесі застосування покрокової множинної регресії ($R^2 = 0,373$) було встановлено, що найбільш важливим параметром для виникнення відчуття небезпеки є така незалежна змінна, як ситуативна тривожність, яка пояснила 34,2% дисперсії ($\beta = 0,519$, $p \leq 0,01$; β – стандартизований коефіцієнт регресії). Тривожність як індивідуально-типологічна властивість

особистості (або особистісна тривожність) була другою змінною і пояснила додаткові 3,1% ($\beta = 0,188$, $p \leq 0,05$). Коефіцієнт кореляції між цими двома незалежними змінними становить $r=0,486$.

Як бачимо, важливою психологічною передумовою, що зумовлює підвищення відчуття небезпеки у студентів після сприймання новин із ЗМІ, є те, що студенти реагують на зміст нових повідомлень станом тривоги, який суб'єктивно переживається як напруженість, занепокоєність, нервозність. Цей стан є нетривалим за перебігом і через деякий час згасає. Він виникає через те, що студенти оцінюють нові повідомлення відповідно до змісту своєї потребно-мотиваційної сфери, внаслідок чого інтерпретують їх як загрозливі для задоволення своїх потреб або здійснення своєї життєдіяльності. Залежно від того, наскільки сильною є загроза в уявленні студентів, настільки й глибокими будуть ті переживання, які характеризують стан тривоги. У крайніх випадках надмірна тривога може призводити до порушень уваги, зниження працездатності, підвищення стомлюваності, швидкої виснаженості.

Ще одна психологічна передумова виникнення у студентів відчуття небезпеки після сприймання новин – їх схильність реагувати станом тривоги на широке коло життєвих ситуацій, оцінювати їх як загрозливі. Навіть дрібні життєві проблеми сприймаються як такі, які потребують значних психічних зусиль для їх вирішення. Цей вид тривоги – це вже не мінливий психічний стан, який доволі швидко згасає. Це стійка властивість особистості, яка стабільно виявляється за різних обставин у різних сферах життєдіяльності і яка передбачає наявність відповідних характерологічних особливостей. Студентам з тривожністю як властивістю особистості притаманні боязливість, схильність до сумнівів, обережність в ухваленні рішень, відповідальність і обов'язковість щодо оточуючих, чуйність та емпатійність до їхніх переживань. На стрес такі студенти реагують блокуванням активності, обмежувальною поведінкою або втечею від небезпеки. Якщо потреба в уникненні стресу виявляється фрустрованою тривалий

час, у них можуть виникати дезадаптивні стани (надмірна тривога, нав'язливі страхи, панічні реакції).

Виявлений кореляційний зв'язок між показниками ситуативної та особистісної тривожності вказує на те, що ті студенти, які схильні реагувати тривогою на будь-які суб'єктивно значущі ситуації, як правило, реагують станом тривоги і на повідомлення із ЗМІ, якщо вони мають негативний зміст та несуть у собі навіть незначну загрозу їхньому звичному способу життя. У цьому разі стан тривоги буде сильнішим і тривалішим, оскільки така реакція на повідомлення із ЗМІ підкріплюється специфічним складом особистості. Закономірно, що наслідком такого реагування на новини із ЗМІ є відчуття небезпеки, адже студенти, схильні до хвилювань, з самого початку відзначаються високою чутливістю до різних загроз і ситуацій невизначеності.

Для того щоб краще зрозуміти, як саме студенти трьох груп переживають стан тривоги, що виникає як ситуативна реакція на нові повідомлення із ЗМІ, було здійснено порівняння середніх значень, підрахованих по окремим твердженням Шкали ситуативної тривожності Ч. Спілбергера–Ю. Ханіна, за допомогою процедури однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA). Надалі по окремим групам студентів буде наведено тільки ті твердження, по яким було отримано статистично значущі відмінності (всі при $p \leq 0,01$, $p \leq 0,05$):

1) студенти з високим рівнем відчуття небезпеки мають нижчі показники за твердженнями *«Я спокійний»*, *«Мені ніщо не загрожує»*, *«Я почувуюся вільно»*, та вищі – за твердженнями *«Я перебуваю в напрузі»*, *«Я відчуваю жаль»*, *«Я засмучений»*, *«Мене хвилюють можливі невдачі»*, *«Я стривожений»*, *«Я нервуюся»*, ніж студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки;

2) студенти з середнім рівнем відчуття небезпеки займають проміжне положення між студентами двох інших груп. Так само, як і студенти з високим рівнем відчуття небезпеки, вони мають нижчі показники за твердженням *«Мені ніщо не загрожує»* та вищі – за твердженнями *«Я відчуваю жаль»*, *«Я засмучений»*, *«Мене хвилюють можливі невдачі»*. Але вони, так само як і студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки, мають нижчі показники за твердженнями *«Я перебуваю в напрузі»*, *«Я*

стривожений», «Я нервуюся» та вищі – за твердженнями «Я спокійний», «Я почувуюся вільно».

Отже, студенти з високим рівнем відчуття небезпеки переживають помітніші зміни в фізіологічному та емоційному станах після того, як вони дізнаються про новини із ЗМІ, ніж студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки. На фізіологічному рівні вони занурюються у більш виражений стан збудження, напруження, зосередженості на новому повідомленні. На емоційному рівні вони реагують більш вираженим хвилюванням, смутком, співчуттям до учасників подій, котрі стали героями новин. Закономірно, що осмислення нової інформації призводить до появи в них міркувань про те, що негаразди можуть спіткати будь-кого, включаючи їх самих. Як наслідок, студенти цієї групи частіше непокояться про те, що якісь невдачі можуть статися і з ними самими. Натомість студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки частіше перебувають у стані душевного спокою після сприймання новин із ЗМІ. Для них менш притаманні ознаки хвилювання, занепокоєності, пригніченості, ніж для студентів із високим рівнем відчуття небезпеки.

Цікаві результати було отримано щодо студентів із середнім рівнем відчуття небезпеки. Встановлено, що вони частіше залишаються емоційно врівноваженими після того, як дізналися про новини із ЗМІ, як і студенти з низьким рівнем відчуття небезпеки. Загалом студенти цієї групи почувуються більш розслабленими, спокійними, захищеними після сприймання нових повідомлень із ЗМІ. Водночас вони, так само як і студенти з високим рівнем відчуття небезпеки, сильніше ідентифікують себе із героями новин. Це виражається в тому, що вони сильніше переживають смуток, жаль, співчуття до страждань тих людей, яким присвячені новини. Відповідно, це позначається і на їхніх уявленнях про те, що існує ймовірність виникнення чогось загрозливого, непередбачуваного та неконтрольованого і в їхньому житті. Це зумовлює виникнення в них неспокою, хвилювань через можливі негаразди, які можуть несподівано статися з ними самими. Отже, у студентів цієї групи переживання відчуття небезпеки пов'язане передусім з їхньою емпатійністю та характером інтерпретації новин. Натомість

студенти з високим рівнем відчуття небезпеки більш чутливі до зовнішніх впливів та до загроз, що містяться в середовищі. Це призводить до того, що вони реагують на нові повідомлення із ЗМІ більш цілісно, на всіх рівнях – фізіологічному, емоційному, когнітивному.

Детальнішу інформацію про те, які саме новини підвищують у студентів відчуття небезпеки, дають відповіді на одне із запитань анкети, яке було адресовано лише тим студентам, які вказали на зростання в них відчуття небезпеки після сприймання новин із ЗМІ. Їх просили пояснити, чим саме це зростання відчуття небезпеки зумовлене. Частотний аналіз отриманих відповідей показав, що в 12,3% відповідей респондентів міститься загальна характеристика того, як ЗМІ висвітлюють новини. Студенти відмітили, що ЗМІ подають передусім негативні за змістом новини. Так, типові новини інформують про трагедії (воєнні події на Сході України, різні аварії тощо), демонструють жахливі відео, в яких показують подробиці катастроф, ДТП, жертв агресії (у тому числі – й військової). Як зазначив один із респондентів, *«існує постійний потік негативної інформації, навіть тоді, коли я не хочу знати цю інформацію»*. Як наслідок, дехто із опитаних студентів вказав, що відчуває відразу і недовіру до вітчизняних ЗМІ.

У 32,3% відповідей респондентів зазначається, які саме новини спричиняють підвищення відчуття небезпеки. Це передусім новини, які повідомляють про політичну та економічну ситуацію, яка склалася в Україні. Студенти вказують, що ця ситуація є нестабільною, напруженою, несприятливою для того, щоб *«жити в спокої і нормально себе почувати»*. Їх турбує війна на Сході України, проведення Антитерористичної операції, впровадження реформ, які є *«недоцільними для економіки країни і лише погіршують матеріальний та моральний стан громадян»*, діяльність Верховної Ради, яка *«приймає нові закони не на користь громадян України»*, коливання курсу долару, зростання цін, проблеми з газопостачанням, малі заробітні плати, кримінальні злочини та вбивства, порушення прав людини, закриття шкіл і вищих навчальних закладів по всій Україні. Розкриваючи, які саме новини зумовлюють у них підвищення відчуття небезпеки,

студенти повідомляють і про особисте ставлення до того, що відбувається в країні і що висвітлюється в ЗМІ як новини. Зокрема, вони нарікають на низький професіоналізм українських політиків (*«у нашій країні немає розумного політичного керівництва»*), *«відчувається некомпетентність політичних діячів»*), на їхню нечесність (*«дратують постійні обіцянки, котрі ніколи не будуть втілені в життя»*), корисливість (*«депутати понакрадають грошей і поїдуть за кордон»*). Студенти вказують, що висвітлення новин, яке властиве для українських ЗМІ, негативно впливає на громадян, оскільки підриває їхню довіру до політиків, підвищує в них тривожність, розгубленість, незахищеність, викликає обурення або неприйняття тих подій, які висвітлюються в ЗМІ як новини.

У 9,2% відповідей респондентів міститься зауваження про те, що відчуття небезпеки зростає в них лише тоді, коли подія, яку висвітлюють ЗМІ, сталася в їхній області, їхньому місті, селищі, на їхній або сусідній вулиці. Тоді ця подія сприймаються як загроза власній безпеці та безпеці близьких (родичів, друзів). У 33,8% відповідей респондентів зазначається, що негативна за змістом новина спричиняє підвищення відчуття небезпеки передусім тоді, коли студенти переносять її на власне життя або на життя своїх близьких (*«це може статися зі мною чи з моїми рідними»*), *«це може позначитись на моєму житті, і тоді зміниться мій звичний спосіб життя або те, до чого я звикла»*, *«це може позначитись на моєму здоров'ї, соціальному чи матеріальному становищі, благополуччі»*, *«я починаю перейматися за своє життя та життя своїх родичів»*). Один з респондентів навіть вказав на екзистенційні переживання, які виникають у нього після сприймання новин із ЗМІ: *«У світі дуже багато хвороб, терористів, нещасних випадків. Виникає усвідомлення того, що ти не вічний, і що твоє життя може обірватися в будь-яку секунду»*. Отже, студенти прямо вказують, що відчують стривоженість за себе та за своїх близьких, розмірковують про те, що очікує їх у майбутньому. Один із студентів доволі чітко пояснив, що відбувається з ним, коли він «приміряє» на себе якийсь неприємне повідомлення: *«З'являється тривога, погані думки про майбутнє. У голові відбувається*

побудова плану дій, як можна відвернути від себе погану ситуацію».

Дехто із студентів (4,7% відповідей) прямо зазначив, що незалежно від того, де і з ким сталася вражаюча подія, вона все одно переноситься на власне життя, викликаючи відповідні фантазії щодо себе (*«Я думаю, що можу потрапити в будь-яку подібну ситуацію», «У мене складається враження, що десь поряд зі мною таке саме відбувається», «Я досить часто «накручую» себе на погане»*). Нарешті, у 7,7% відповідей респондентів міститься співчуття до жертв події, бажання щось зробити, щоб подібне більше не повторювалося.

Узагальнений аналіз відповідей респондентів показує, що після сприймання новин із ЗМІ психологічна безпека особистості порушується внаслідок дії двох основних чинників. Перший – оцінка отриманої інформації як такої, що несе в собі невизначеність, загрозу, небезпеку. Це спричиняє неможливість передбачити хід подій, виробити стратегію своєї поведінки, спланувати життєві плани на близьке майбутнє. Другий – перенесення отриманої інформації на власне життя та на життя близьких, фантазії щодо того, що подібне може статися як з самою людиною, так і з кимось із її оточення. Сюди ж можна віднести й співчуття жертвам події, оскільки воно також пов'язане з фантазуванням щодо того, що насправді відчували або відчувають постраждалі. Загалом близькість висвітлюваної в ЗМІ події до місцевості, де проживає людина, збільшує ймовірність того, що в неї підвищиться відчуття небезпеки, оскільки вона оцінює цю подію як пряму загрозу своєму благополуччю.

Порівняння показників базисних переконань особистості та копінг-поведінки в стресових ситуаціях у студентів з низьким, середнім та високим рівнями відчуття небезпеки не дозволило виявити статистично значущі відмінності за всіма показниками. Крім того, важко окреслити загальні тенденції щодо рівня вираженості цих показників у студентів кожної групи. На наш погляд, це свідчить про те, що не існує прямої залежності між підвищенням відчуття небезпеки після сприймання новин із ЗМІ та вираженістю певних базисних переконань та стратегій копінг-поведінки в структурі особистості студентської молоді. Отже,

незважаючи на те, що концепція базисних переконань особистості передбачає, що людина має імпліцитні, глобальні, усталені уявлення про світ та про себе, які опосередковують відображення нею дійсності, інтерпретацію нової інформації та емоційне реагування на неї, не вдалося виділити ті когнітивні підстави, які пояснюють, чому в одних студентів нові повідомлення із ЗМІ порушують почуття захищеності, а в інших – ні. Так само незрозуміло, як студенти, які переживають підвищення відчуття небезпеки після сприймання новин із ЗМІ, справляються з емоційним стресом та пристосовуються до нових обставин життя. Отримані результати можна пояснити як недосконалістю психодіагностичного інструментарію, так і складністю тих процесів, які відбуваються у внутрішньому світі людини після того, як вона дізналася про новини із ЗМІ. Це вимагає більш глибокого розуміння того, як саме відбувається засвоєння повідомлень, які надходять від мас-медіа, та пошуку тих змінних, які опосередковують вплив базисних переконань особистості на інтерпретацію повідомлень та визначають вибір стратегій копінг-поведінки, для того щоб знизити емоційний стрес.

Результати емпіричного дослідження дозволяють дійти висновку, що до підвищення відчуття небезпеки після сприймання новин із ЗМІ схильні передусім ті студенти, які активно використовують різні канали надходження нових повідомлень, віддаючи перевагу ЗМІ. На наш погляд, це призводить до того, що вони переживають ту або іншу подію багатократно через те, що інформація про неї надходить із різних джерел (як формальних, так і неформальних) і потім ще й обговорюється в їх безпосередньому соціальному оточенні. Унаслідок того, що в обговоренні нового повідомлення беруть участь різні люди, особливо ті, які складають близьке оточення людини, в учасників обговорення виникає емоційне зараження, формується спільна оцінка події, знижується критичність щодо отриманої інформації. У результаті такі студенти стають більш сприйнятливими до того, що їм пропонують ЗМІ, адже якщо різні ЗМІ висвітлюють подію в якомусь визначеному ракурсі і дотримуються схожих думок щодо неї, а також якщо ці думки поділяє безпосереднє оточення людини, вони починають

сприйматись як такі, що є істинними і не підлягають сумнівам. Враховуючи те, що переважна більшість новин із ЗМІ сприймаються студентами як загрозові за своїм змістом, закономірно, що їх осмислення супроводжується станом тривоги і підвищенням відчуття небезпеки. А якщо людина схильна реагувати тривогою на широке коло життєвих ситуацій, то тоді стан тривоги підсилюватиметься, а відчуття небезпеки підвищуватиметься. Загалом результати емпіричного дослідження підтверджують відоме положення кризових психологів про те, що для збереження психологічного здоров'я людині варто обмежувати контактування із ЗМІ, особливо якщо нові повідомлення порушують її душевний спокій і спричиняють у неї неприємні переживання та фантазії щодо того, що щось подібне може статися і з нею самою. Враховуючи складність проблеми впливу ЗМІ на психологічну безпеку особистості, перспективою подальших досліджень може стати більш ґрунтовний пошук тих психологічних змінних, які опосередковують реагування людини на повідомлення із ЗМІ і які можуть позначатися на почутті захищеності особистості.

1.8. Проблеми інформаційно-психологічної безпеки молоді в Інтернеті

Колись поширення друкованої продукції на Заході створило те, що культурологи назвали «Галактикою Гутенберга», зараз же сучасне суспільство активно засвоює новий світ комунікації – «Галактику Інтернету» – глобальну мережу, що з'явилася на початку 1990-х років із розробкою інформаційної системи «Всесвітнього павутиння» (World Wide Web).

З поширенням після 2005 року технологій Web 2.0 кожен користувач, навіть без особливих комп'ютерних знань чи навичок, легко стає співтворцем глобальної інформації. Друге покоління мережних сервісів, на відміну від технологій Web 1.0, дозволяє користувачам не лише переглядати веб-ресурси мережі, а й створювати та поширювати власний контент в